

Az emberi kapcsolatformák és az elidegenedés

Előadás a temerini amatőr képzőművészek találkozájának idei programjából

A modern ember érzésvilágával, személyi kapcsolatformáival, magatartásával kapcsolatban gyakran kerül szóba az elidegenedés. Legtöbbször olyankor történik hivatkozás rá, ha a szerző vagy előadó az okok és összefüggések mindenki számára világos voltára, magától értődésére szeretne vele utalni, anélkül, hogy az éppen tárgyalat kérdéskörrel kapcsolatban, az ember társatlanságának, érzésvilágának, magatartásának okairól valami közelebbit és pontosabbat akarna vagy tudna mondani.

Ennélfogva az elidegenedés szó meglehetősen bizonytalanul cseng vissza a legtöbb ember fülében. S minél többször találkoznak vele, annál bizonytalanabbak lesznek jelentésében. Az elidegenedés jelentése azonban még a „hozzáértők” számára sem egyértelmű. hiszen különböző tudományágak képviselői nem feltétlenül ugyanazt értik alatta. Az alábbiakban ezért megkíséreljük az elidegenedés jelenségekörének pszichológiai vonatkozásait felrajzolni, illetve magának az elidegenedés szónak a pszichológiai jelentését meghatározni.

Az elidegenedés pszichológiai jelentése szoros kapcsolatban áll az elidegenedés eredeti, közgazdasági jelentésével: a pénz és áruviszonyok uralmának társadalmi következményeit kell értenünk alatta. Az elidegenedés szónak ezzel az eredeti jelentésével azonban maguk a pszichológusok sincsenek mindenkor tisztában, és hajlamosak leszűkített értelemben használni. Ha elidegenedésről beszélnek, nagyjából a pszichopátiának

megfelelő kórállapotra gondolnak. Holott maga ez a fogalom a személyi életérzés egyfajta kóros megnyilvánulási formájánál sokkal szélesebb jelenségekört ölel fel.

Amennyiben közgazdaságilag a pénz fetisizálását, a tőke hatalmát kell értenünk elidegenedésen, amely áruviszonyok formájában keresztül-kasul áthatja az emberi élet szféráját, pszichológiai vonatkozását tekintve ez a társadalmi helyzet azt jelenti számunkra, hogy az emberek személytelenül, mint áruviszonyok hordozói, kerülnek egymással kapcsolatba. S mint áruviszonyok hordozói, a pénz fetisizálásban élő társadalmakban, lényegi jegyeiket feladva egymás kölcsönös kizsákmányolásának tárgyaivá válnak: az emberi együvértartozás felismerése és igénye helyett eszköznek tekintik egymást az áruviszonyok logikájának engedelmeskedő céljaik megvalósításában.

Az árutermelésre épülő társadalmi formációkban a csereviszonyok szükségszerű következményeként az ember csak mint pénzértékkel mérhető munkaképesség hordozója jöhet számításba. A társadalmi érintkezési formák alapjául szolgáló cserekapcsolatokban kalkuláció tárgya ugyanis csak az ember valamilyen munkaképessége lehet: a személyiség minden más aspektusa ezen a piacon érdektelen. Ám mivel az érintkezési formák jóformán csak a cserekapcsolatokra korlátozódnak, az emberi élet menthetetlenül dehumanizálódik. Ezzel a dehumanizálódással kapcsolatos az elidegenedés pszichológiai jelentése. Ami más megfogalmazásban az ember társadalmi jelenlétének személytelenségét jelenti, s a pszichológia ennek a személytelen létnek az érzelmi-tudati következményeit, vetületeit elemzi.

A szűkre szabott személyi mozgástér, a cserekapcsolatok eseteire és aktusaira korlátozódoó kontaktusok következtében szükségképpen idegenné válnak egymás számára az emberek. S amilyen mértékben idegenné válnak egymás szemében, olyan mértékben válik számukra idegenné maga az a világ is, amelyben élnek. Olyan mértékben válik önnön lényük és életük is kiismerhetetlenné.

De mivel az ember lényegi meghatározottságait tekintve, társadalmi lény — ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy nemcsak egzisztenciális szükségleteinek kielé-

gítése során szorul más emberekre, hanem egész személyisége, és életének minden rétege a más emberekkel való viszonyainak függvénye —, az elidegenedés következtében a másokhoz való egyoldalú (áruviszony jellegű és csereviszonyokra korlátozódoó) viszonyát saját személyi léte bizonytalanságaként éli meg. Mindaz, amit az ember átél, gondol: ahogyan szeret, fél vagy gyűlöl; hogy keresi mások barátságát, elismerését, hogy örömet leli munkájában vagy szenved tőle, mindaz meghatározott társadalmi viszonyok és folyamatok eredménye. Azoknak a társadalmi viszonyoknak és folyamatoknak az eredménye, amelyeket a mindennapi élet soron levő eseményeként közvetlen alanyi viszonyok formájában élünk meg. A piaci viszonyok következtében, amelyek egyoldalúvá teszik az ember más emberekkel való érintkezéseit, feszültté és ellentmondásossá válik az ember személyisége. Súlyos „hiánytünetként” jelentkeznek benne mások közvetlenebb megélésének szükséglete. Ennek a hiánytünetnek a jele a modern ember bizonytalanságérzete, szorongása, félelme.

Dr. HÓDI Sándor

(Következő hétfői számunkban folytatjuk)

Képzőművészeti Levelező

Az emberi kapcsolatformák és az elidegenedés (2.)

Előadás a temerini amatőr képzőművészek találkozójának idei programjából

Mit tehet az ember az elidegenedéssel szemben? Kínálkozik-e számára valamilyen mód vagy lehetőség az elidegenedés leküzdésére?

Mivel társadalmi-gazdasági okoknál fogva az emberek közötti uralkodó viszonyként a piaci viszonyok még minden bizonnyal sokáig megmaradnak, az elidegenedés tömegmértékű leküzdésének legfeljebb történelmi távlatairól beszélhetünk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ember maximuma tehetetlenségre és kiszolgáltatottságra volna kárthatva ezen a téren.

Az elidegenedés egyéni vetületeinek leküzdésével kapcsolatban mindenekelőtt azt kell szem előtt tartanunk, hogy mivé alacsonyodhatunk az egyébként megkerülhetetlen piaci viszonyokban. Ezt a lealacsonyodást vagy emberi értékvesztést legkönnyebben a munkánkhoz és más emberekhez való viszonyunkon tudjuk lemérni. Minél szűzárólagosabb szerephez jutnak ugyanis munkatevékenységünkben és személyi kapcsolatformáinkban az anyagi jellegű érdekvizonyok, annál elidegenedetebb lesz személyiségünk, annál személytelenebb lesz életünk. És fordítva: minél több az olyan mozzanat személyi életünk szerveződésében, amelyekben az anyagi érdekvizony másodlagos szerepet kap — és erre van lehetőség, gondolkodjunk csak a szerelemre, barátság-

ra, alkotó munkára —, annál közelebb vagyunk az elidegenedés leküzdéséhez, annál teljesebb és gazdagabb lesz személyiségünk.

Persze egyáltalán nem könnyű felülkerekedni az uralkodó piaci viszonyokon. Nehéz küzdelem ez, már csak azért is, mert hiszen a társadalmi csereviszonyokban betöltött funkciókat, illetve a termelőtevékenységben betöltött szerepkörünket nem választhatjuk meg tetszés szerint. Márpedig éppen ezek azok a viszonylatok, amelyek alapvetően meghatározzák mozgásterünket, személyi lehetőségeinket. De nehéz az elidegenedés ellen küzdenünk azért is, mert azt nem minden formájában ismerjük fel, nem minden formájában éljük meg egyaránt terhesnek. Az anya-

dukálja művében. De sokkal inkább vonatkozik ez a hivatalnokokra. Bürokratikus magatartásuknál fogva rendszerint épp hivatásuk magaslatán állva jelentik a társadalmi viszonyok humanizálásában a legnagyobb fékező erőt.

Mivel a társadalom a meglévő áruviszonyok sajátos intézményrendszere, külső és idegen hatoltnak tűnik a személyes életek szemszögéből. Hogy kéivel, mikor, hogyan kerülünk kontaktusba, merev szabályokhoz kötött. Szabályokhoz, melyeket már gyermekfővel interiorizálunk magunkba, hogy később természetes viselkedési sémaként használjuk őket. Az elidegenedés személyi vetületeinek leküzdése terén sokat tehetünk akkor is, hogy csereviszony jellegű kapcsolatformáink keretein túl módot és lehetőséget keressünk olyan emberi kontaktusokra, amelyekben figyelmünk tárgya a másik ember. Ha életszervezésünk kényszerű keretein túl megtanulunk egymásra mint sajátos érzések és gondolatok megtestesítőire, megfogalmazóira figyelni.

Dr. HÓDI Sándor

Péter László: Megfeszített

gi érdekvizonyoktól való függőség például nemcsak kapzsiság vagy harácsolás formájában jelentkezik. Eppen az ember termelőtevékenységben betöltött szerepköre, s társadalmi funkciója révén a piaci viszonyoktól való meghatározottság gondolkodási formaként vagy magatartásként is jelentkezik. Egy író vagy művész attól még, hogy munkájának nem feltétlenül áru jellegét tartja szem előtt, az elidegenedés leküzdése terén egy lépést sem fog tenni, ha az uralkodó viszonyokra jellemző eszmei-ideológiai sémákat repro-